

УДК 811.111

ХРОНОТОПНІ МАРКЕРИ ФЕНТЕЗИ ТА СПЕЦИФІКА ЇХ ВІДТВОРЕННЯ У ПЕРЕКЛАДАХ ТЕКСТІВ ДИТЯЧОЇ ЛІТЕРАТУРИ

Шапошник О.М., к.філол.н., викладач,
Херсонський державний університет

Стаття присвячена особливостям відтворення у перекладі жанрових ознак фентезі, де, зокрема, висвітлюються проблеми транспонування топонімів і квазітопонімів як інваріантних елементів хронотопного контексту фентезі; зазначаються способи та прийоми перекладу топонімів та квазітопонімів.

Ключові слова: переклад, фентезі, дитяча література, хронотопний контекст, топоніми, квазітопоніми.

Статья посвящена особенностям воссоздания в переводе жанровых характеристик фэнтези. Автор затрагивает проблему перевода топонимов и квазитопонимов как инвариантных элементов хронотопного контекста фэнтези; указываются способы и приёмы перевода топонимов и квазитопонимов.

Ключевые слова: перевод, фэнтези, детская литература, хронотопный контекст, топонимы, квазитопонимы.

Shaposhnyk O.M. SPATIAL MARKERS OF FANTASY IN TRANSLATION (CASE STUDY OF CHILDREN'S LITERATURE)

The article highlights the peculiarities of fantasy rendering as a whole and its genre features, in particular. Under investigation is the process of transcoding of toponyms and toponyms-quaz as the invariant elements of chronotopical context.

Key words: translation, fantasy, children's literature, chronotopical context, toponyms, toponyms-quaz.

Хронотопний контекст постає одним з елементів жанрово-стилістичної домінанти (термін М.О. Новикової) будь-якого тексту, тому його особливості повинні бути адекватно відтворені у перекладі. Особливо це стосується фентезі, адже хронотоп разом із характерологічним контекстом відіграють найважливішу роль в ідентифікації цього жанру.

Проблема відтворення у перекладі хронотопного контексту фентезі досі не була всебічно досліджена на теренах ані українського, ані зарубіжного перекладознавства, а тому висвітлення цього питання обумовлює **актуальність** науково-практичної статті.

Мета статті полягає у вивченні особливостей транспонування інваріантних елементів хронотопного контексту фентезі, зокрема топонімів і квазітопонімів.

Для досягнення поставленої мети необхідно виконати такі **завдання**:

- висвітлити облігаторні жанрові ознаки фентезі на рівні хронотопного контексту;

- виконати перекладознавчий аналіз вихідно-го тексту (далі – ВТ) та тексту перекладу (далі – ПТ);

- дослідити ступінь адекватності відтворення жанрових ознак оригіналу в перекладі;

- визначити способи та прийоми перекладу хронотопних маркерів фентезі – топонімів і квазітопонімів.

Матеріалом розвідки слугують ВТ із циклу Й. Колфера «*Artemis Fowl*» й «*Artemis*

Fowl. The Arctic Incident» та їх переклади, виконані О. Мокровольським.

У структурі художнього тексту, на думку З.Я. Тураєвої, можуть бути виокремлені дві часові та просторові площини: реальна та фантастична [15, с. 92]. Інші дослідники доходять аналогічних висновків у вивченні текстових категорій часу та простору. Поряд із реальним художнім часом зазначають також ірреальний з розподілом на казковий, чарівний, фантастичний, час Задзеркалля [12, с. 163] або поетично трансформований [16, с. 24].

Результатом дослідження текстового простору постає схожа типологія. Серед низки різновидів художнього простору обов'язково виокремлюють реальний (географічний) та ірреальний (астральний, інфернальний, чарівний, фантастичний, казковий, простір Задзеркалля) [12, с. 223-265] або поетично трансформований простір [16, с. 17].

Оскільки інваріантною ознакою жанру фентезі на рівні хронотопного контексту постає зображення виключно вторинного, фантастичного світу або співіснування двох світів – вторинного та реального, у тексті реалізуються два типи хронотопу: реальний та/або лише фантастичний. Відповідно, вони ідентифікуються за допомогою **хронотопних маркерів** реального та фантастичного світів.

До засобів вираження категорії художнього простору в тексті належать синтаксичні конструкції зі значенням місцезнаходження,

прислівники місця, прийменники просторового значення, лексика з просторовою семантикою, топоніми та ін. [11, с. 147; 15, с. 95-96]. Засобами втілення категорії темпоральності постають видо-часові форми дієслова, стилістичні прийоми, приміром алюзія [15, с. 92], а також лексичні одиниці з темпоральною семантикою, хронологічні позначки, реалії, імена історичних діячів, номінації історичних подій та ін. [11, с. 125].

Усі зазначені засоби реалізації художнього часопростору знаходять своє відображення у текстах фентезі. Проте у результаті контекстуального аналізу ВТ фентезі було встановлено, що інваріантними елементами, що слугують експлікації хронотопу, постають **топоніми** як маркери реального простору та **квазітопоніми** як маркери фантастичного художнього простору. Адекватне відтворення цих облігаторних ознак хронотопу в перекладі слугує збереженню жанрових характеристик фентезі. Тексти англomовного фентезі дитячої літератури та їх переклади українською мовою, які слугують матеріалом цієї розвідки, вартують уваги з точки зору особливостей передачі у ПТ жанрових маркерів на рівні хронотопного контексту.

На сучасному етапі розвитку теорії та практики перекладу відтворення **топонімів** засобами іншої мови в цілому не становить труднощів, оскільки різні аспекти їх перекладу, в тому числі у художніх текстах, вивчались і висвітлювались у працях таких перекладознавців, як В.С. Виноградов [2], С. Влахов і С. Флорін [3], Н.К. Гарбовський [4], А.Г. Гудманян [5], Д.І. Єрмолович [6], В.І. Карабан і Мейс Дж. [7], Т.Є. Некряч і Ю.П. Чала [10] та ін.

У лексикографічних джерелах наводяться традиційні відповідники географічним назвам, які, у свою чергу, мають пріоритет перед їх транскрипційною передачею [6, с. 32]. Проте, за визначенням Т.Є. Некряч і Ю.П. Чалої, власні назви містять велику кількість позатекстової інформації та формують у читача ВТ «асоціативний шлейф», який може бути втрачений для читачів ПТ [10].

З точки зору специфіки перекладу текстів дитячої літератури саме культурна, соціальна, історична асоціативність топонімів, як і інших власних назв, обумовлює труднощі при перекладі. Зважаючи на дидактичну функцію дитячої літератури, яка, серед іншого, покликана розширювати коло лінгвокультурних знань читачів, почасти вживання самих лише перекладацьких відповідників топонімам

виявляється недостатнім для повного розуміння тексту. Транслят у такому випадку потребує прагматичної адаптації, яка забезпечується такими засобами, як ампліфікація уточнюючої інформації, коментарі до ПТ, виноска з тексту.

Для того, щоб проілюструвати специфіку відтворення топонімів у текстах фентезі дитячої літератури, наведемо приклад з ВТ Й. Колфера «*Artemis Fowl*». Цікавим з точки зору перекладу видається топонім *the Emerald Isle* [17, с. 69] та його переклад – *Смарагдовий острів* [8, с. 84]. Використання традиційного перекладацького відповідника при перекладі географічних назв загалом вважається правильним перекладацьким рішенням. Проте, якщо фонові знання читачів оригіналу забезпечують розуміння того, що *the Emerald Isle* – це, власне, острів Ірландія, названий «смарагдовим» чи «зеленим» завдяки своїй пишній рослинності, то для читачів ПТ ця інформація залишиться незрозумілою. Втрати на рівні розуміння топоніму спричинять лакуни у сприйнятті всього тексту, адже у ВТ та ПТ саме Ірландія постає знаковим місцем реального топосу, де відбуваються основні події твору.

Указівка на Ірландію у цьому ВТ важлива також через те, що згідно із сюжетом саме ця місцевість має виняткове значення для міфічних істот – персонажів тексту. Вони пов'язані з Ірландією своїм корінням, адже на цій землі почалась історія їхнього народу. У ВТ зазначається: *And if the People were actually related to humans, as another theory had it, odds on it was the Emerald Isle where it started* [17, с. 69]; відповідно, у ПТ: *Одне слово, як стверджує інша теорія походження ельфів, справітів, гномів та інших незвичайних створінь, якщо Чарівний Народ і справді пов'язаний з людьми якимись кривими зв'язками, то коренів цієї спорідненості слід шукати не деінде, а саме тут, на Смарагдовому острові* [8, с. 84].

Однозначно, у ПТ важливо зберегти цю прив'язку вигаданого світу міфічних істот до світу реального – це сприяє створенню ефекту вірогідності, правдивості зображеного, що, у свою чергу, відповідає хронотопним ознакам жанру фентезі. Окрім цього, читачам перекладу, так само як і читачам оригіналу, повинно бути зрозуміло, що йдеться не про загадковий острів із вторинного, фантастичного світу, а про цілком реальну Ірландію.

Для досягнення повного розуміння цільовою аудиторією, а це дитяча читацька

аудиторія, топоніму з ПТ перекладачу необхідно було удатися до одного зі способів прагматичної адаптації тексту, наприклад способу ампліфікації. Тоді замість словосполучення *на Смарагдовому острові* можна було зазначити *на острові Ірландія*, або, як його ще називають, *Смарагдовому острові* чи інший варіант – *на Смарагдовому острові, тобто в Ірландії*. У такому разі вся необхідна інформація була б наявна у ПТ, та, більше того, це сприяло б розширенню лінгвокультурних знань цільової аудиторії. Також перекладач міг скористатися іншим засобом прагматичної адаптації тексту та пояснити у виносці з тексту, що *Смарагдовий острів* – це острів Ірландія, названий так через багатство зеленої рослинності. Обидва перекладацькі рішення є виправданими, адже сприяють кращому розумінню ПТ та не суперечать відтворенню хронотопного контексту фентезі.

Покладаючи в основу поняття топоніму як географічної назви [21, с. 226] та враховуючи особливості вторинного світу фентезі як альтернативної реальності або квазіреальності, у сучасній науковій парадигмі запропоновано поняття «квазітопонім» для позначення географічних об'єктів у вторинному світі фентезі [1; 13, с. 185-198].

Оскільки **квазітопоніми** через свою фантастичну природу не мають традиційних відповідників у ПМ, для їх відтворення у ПТ фентезі необхідно удаватися до перекладацьких трансформацій, приміром до транскрипції/транслітерації. Проте, передаючи форму оригінального квазітопоніму, зазначені прийоми перекладу знівелюють його, можливо, «промовисте» або алюзивне значення. Як зазначає перекладознавець О.В. Ребрій, переклад можливий у тому випадку, коли в основі власної назви лежить узуальний елемент або декілька узуальних морфем ВМ [13, с. 191]. У такому випадку перекладач може вдатися до власне перекладу або морфологічної кальки.

Серед інших способів і прийомів перекладу квазітопонімів застосовують ампліфікацію, контекстуальну заміну [1; 14]. Також правильній інтерпретації значення квазітопоніму, зокрема його оказіональних складових, та подальшому вдалому відтворенню у ПТ слугуватиме звернення до коментарів або рекомендацій автора ВТ [1, с. 242-243; 13, с. 195], де зазначається семантика, етимологія, алюзивність та інші характеристики тієї або іншої узуальної або оказіональної лексичної одиниці.

З точки зору транскодування квазітопонімів у текстах фентезі дитячої літератури певного коментаря потребує такий фрагмент ВТ «*Artemis Fowl*»: *Finally the coast loomed ahead of her. The old country. Éiríú, the land where time began. The most magical place on the planet* [17, с. 68] та його відтворення у ПТ: *Нарешті попереду замрів берег. Древній край! Ейрі - земля, де почався час. Найчарівніше місце на планеті* [8, с. 83].

У цьому фрагменті ВТ вживається квазітопонім *Éiríú*. За графічною формою ця власна назва нагадує ірландську форму назви острова та країни Ірландія – *Eire* [20]. У ВТ також ідеться про реальну Ірландію. О. Мокровольський транскодує даний квазітопонім з використанням перекладацького прийому транскрипції, вживаючи у ПТ назву *Ейрі*. Хоча такий варіант перекладу передає вихідну алюзивність до національної назви Ірландії – *Eire*, через брак фонових знань читачів ПТ ця алюзія, на жаль, все одно залишається втраченою. Проте за контекстом стає зрозуміло, про яку місцевість ідеться, адже у фрагменті ПТ, так само як і у ВТ, місцевих жителів називають *ірландцями*. У ВТ читаємо: *And it was also here, unfortunately, that the Mud People were most in tune with magic <...>. Thankfully the rest of the world assumed that the Irish were crazy, a theory that the Irish themselves did nothing to debunk. <...> But in spite of all that, if there was one race the People felt affinity for it was the Irish* [17, с. 69]; відповідно, у ПТ: *І саме тут, на жаль, місцеві багноїди завжди були найдужче схильні сприймати всілякі чари <...>. Мало того, що решта світу має ірландців за схиблених, психів, ще й самі ірландці ніби приймають цю теорію, принаймні нічим її не спростовують. <...> Втім, не можна не визнати: якщо Чарівний Народ і почував коли спорідненість із котрою-небудь нацією, то хіба що з ірландцями* [8, с. 83-84].

Оскільки транскрибування належить до адекватних засобів перекладу квазітопонімів, застосування цього прийому у даному випадку є виправданим. Більш того, у транскрибованому варіанті *Ейрі* зберігається певна екзотичність, чарівність, що, у свою чергу, опосередковано вказує на приналежність квазітопоніму до вторинного світу. Це слугує відтворенню у ПТ жанрових ознак фентезі на рівні хронотопного контексту, тому варіант перекладу О. Мокровольського вважається адекватним.

У цьому ж ПТ подекуди відбувається втрата вихідної семантики хронотопних маркерів.

Приміром, буквальний переклад речення *The old country* [17, с. 68] як *Дверній край* [8, с. 83] у наведеному раніше фрагменті ВТ і ПТ жодним чином не є виправданим. Згідно зі словником, словосполучення *old country* означає *the country of origin of an immigrant or an immigrant's ancestors* [23], тобто *країна, з якої походить іммігрант або його предки* (переклад наш – *О.Ш.*). Окрім цього, у ВТ, аналогічно ПТ, згадується про виключно важливе значення зазначеної місцевості для всієї спільноти міфічних істот: тут коронували їхніх правителів та почалася історія їхньої раси. Також речення ВТ наділено емотивністю, про що свідчить знак оклику. Таким чином, ми доходимо висновку, що словосполучення *the old country* вжите у ПТ для позначення батьківщини персонажів.

Для передачі вихідної семантики даного словосполучення перекладачу необхідно було використати варіантний відповідник *батьківщина, вітчизна* [19, с. 242], або вдаватися до синонімічної перифрази та обрати словосполучення *рідний край, рідна земля* тощо. Будь-який із цих варіантів перекладу експлікує історичний зв'язок міфічних істот із цією землею, названою *Éiriú* (у ПТ – *Ейрі*). А це, у свою чергу, опосередковано вказує на існування вторинного, фантастичного світу міфічних істот, підкреслює його реалістичність через відсилку до історії його розвитку, його географії. Наявність вторинних світів та їхня детальна демонстрація постає інваріантною ознакою хронотопу фентезі, тому її збереження у перекладі виявляється обов'язковою.

Певне нівелювання жанрових ознак фентезі відбувається при транскодуванні речення *The most magical place on the planet* [17, с. 68] як *Найчарівніше місце на планеті* [8, с. 83]. Лексема *найчарівніший* – це найвищий ступінь порівняння прикметника *чарівний*. Цей прикметник, у свою чергу, відноситься до людини, яка відзначається красою, або предмета чи пейзажу, який має привабливий вигляд [22]. Отже, речення у ПТ виражає більшою мірою захват та замилювання від краси місцевості.

Натомість у ВТ мається на увазі, що ця місцевість, а саме *Ейрі*, отримує особливе значення для міфічних істот. Ця земля має чи не найпотужніше поле магічної енергії на землі, тому тут частіше, аніж деінде, можна зустріти чарівних істот. Ужитий у ПТ варіант перекладу *найчарівніше місце* не передає усієї значущості цієї місцини для персонажів

тексту, нівелює її безпосередній зв'язок із фентезійним хронотопом – із вторинним, фантастичним світом. У цьому контексті, замість буквального перекладу словосполучення *the most magical place* як *найчарівніше місце*, влучніше було б скористатися способом контекстуальної заміни та вжити у ПТ оказіональний відповідник *місце з найсильнішим магічним полем* або *місце потужної магічної енергії* тощо.

Заслуговує на увагу квазітопонім *Haven / Haven City*, який повсякчас вживається у ВТ «*Artemis Fowl*» та «*Artemis Fowl. The Arctic Incident*» [17; 18] і його переклад, як *Гавань* [8; 9]. Таку назву має місто у вторинному світі міфологічних персонажів, яке знаходиться під землею і згідно із сюжетом залишається чи не єдиним місцем, якого досі не торкнулась своєю руйнівною рукою людина. У ВТ значиться: *Since the humans began experimenting with mineral drilling, more and more fairies had been driven out of the shallow forts and into depth and security of Haven City* [17, с. 36], відповідно, у ПТ: *Відколи люди – «багноїди» – заходились експериментувати з глибинним бурінням, усе більше фей та ельфів стали покидати свої неглибокі твердині, переселяючись туди, де глибше та безпечніше, себто в місто під назвою Гавань* [8, с. 47]. Отже, автор ВТ не випадково дав таку назву цьому місту – *Haven*, тому що лексема *haven* має такі значення: 1) *a port, harbour, or other sheltered place for shipping*; 2) *a place of safety or sanctuary; shelter* [23] – і, зокрема, такі варіантні відповідники: 1) *гавань*; 2) *сховище; притулок, пристановище* [19, с. 521]. З огляду на прозору семантику промовистої власної назви ВТ, варіант *Гавань*, утворений шляхом власне перекладу вихідного квазітопоніму, ми вважаємо досить вдалим, адже у лексемі *гавань* реалізується значення *захищене, безпечне місце*. Варто додати, що у даному випадку перекладацькі прийоми транскрибування чи транслітерації, які широко застосовуються при відтворенні як топонімів, так і квазітопонімів, були б неефективними через пріоритет передачі форми над змістом.

У результаті перекладознавчого аналізу ВТ і ПТ жанру фентезі доходимо висновку, що транскодування хронотопних маркерів вторинного світу в тексті фентезі, зокрема квазітопонімів, виявляється складнішим за переклад реальних географічних назв, адже для них не існує жодних традиційних відповідників. Тому для адекватного відтворення у ПТ створених автором квазітопонімів пере-

кладачу, по-перше, доводиться з'ясувати їхню семантику, спираючись на ВТ або коментарі автора, а по-друге, шукати слухні засоби перекладу таких власних назв.

Перспективи подальших розвідок убагачаємо в дослідженні специфіки відтворення у перекладі хронотопних, характерологічних і сюжетно-композиційних ознак, облігаторних для інших жанрів дитячої літератури.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Божко Е. М. Анализ приемов передачи квазиреалий в переводе на русский язык романов Джона Р. Р. Толкина «Властелин колец», выполненном А. А. Грузбергом / Е. М. Божко // Вестник Челябинского государственного педагогического университета. – 2010. – № 1. – С. 238–248.
2. Виноградов В. С. Введение в переводоведение (общие и лексические вопросы) / Виноградов В. С. – М. : Изд-во института общего среднего образования РАО, 2001. – 224 с.
3. Влахов С. Непереводимое в переводе / С. Влахов, С. Флорин. – М. : Международные отношения, 1980. – 341 с.
4. Гарбовский Н. К. Теория перевода : [учебник] / Н. К. Гарбовский. – М. : Изд-во Моск. ун-та, 2007. – 544 с.
5. Гудманян А.Г. Відтворення власних назв у перекладі : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня доктора філол. наук : спец. 10.02.16 «Перекладознавство» / А.Г. Гудманян. – К., 2000. – 40 с.
6. Ермолович Д. И. Методика межъязыковой передачи имён собственных / Д. И. Ермолович. – М. : ВЦП, 2009. – 86 с.
7. Карабан В. І. Переклад з української мови на англійську мову : [навч. посібник-довідник для студентів вищих закладів освіти] / В. І. Карабан, Дж. Мейс. – Вінниця : Нова Книга, 2003. – 608 с.
8. Колфер Й. Артеміс Фаул. Розум проти чарів : Фантастичний роман : [для серед. та ст. шк. віку] / Йоун Колфер ; [пер. з англ. О. М. Мокровольський; іл. В. А. Дунаєвої]. – К. : Школа, 2006. – 320 с.
9. Колфер Й. Артеміс Фаул. Місія в Арктику: Фантастичний роман : [для серед. та ст. шк. віку] / Йоун Колфер ; [пер. з англ. О. М. Мокровольський; іл. В. А. Дунаєвої]. – К. : Школа, 2006. – 320 с.
10. Некряч Т. Є. Вікторіанська доба в українському художньому перекладі : [монографія] / Т. Є. Некряч, Ю. П. Чала. – К. : Кондор, 2013 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.chala.kiev.ua>.
11. Николина Н. А. Филологический анализ текста : [уч. пособие для студ. высш. пед. учеб. заведений] / Н. А. Николина – М. : Издательский центр «Академия», 2003. – 256 с.
12. Папина А. Ф. Текст: его единицы и глобальные категории : [учебн. для студ. – журналистов и филологов] / А. Ф. Папина. – М. : Едиториал УРСС, 2002. – 368 с.
13. Ребрій О. В. Сучасні концепції творчості у перекладі : [монографія] / О. В. Ребрій. – Х. : ХНУ імені В. Н. Каразіна, 2012. – 376 с.
14. Тіліга А. Ю. Відтворення топоніміки як складової фантастичної художньої картини світу в англо-українських перекладах / А. Ю. Тіліга // Філологічні трактати : наук. журнал. – Суми : СумДУ, 2012. – Т. 4. – № 2. – С. 114–118.
15. Тураева З. Я. Лингвистика текста / З. Я. Тураева. – М. : Просвещение, 1986. – 126 с.
16. Чернухина И. Я. Общие особенности поэтического текста / И. Я. Чернухина. – Воронеж : Изд-во ВГУ, 1987. – 157 с.
17. Colfer E. Artemis Fowl / Eoin Colfer. – L. : Puffin, 2002. – 280 p.
18. Colfer E. Artemis Fowl. The Arctic Incident / Eoin Colfer. – N. Y. : Miramax Books / Hyperion Paperbacks for Children, 2003. – 280 p.
19. Англо-український словник : у 2 т. : [близько 120 000 слів / упоряд. Балла М. І.]. – К. : Освіта, 1996. – Т. 1. – 752 с.
20. Большой Энциклопедический словарь / [гл. ред. А. М. Прохоров]. – М. : Большая Российская энциклопедия, 2002 [Электронный ресурс]. – Режим доступа : <http://www.slovopedia.com>.
21. Нелюбин Л. Л. Толковый переводоведческий словарь / Л. Л. Нелюбин. – М. : Флинта; Наука, 2003. – 320 с.
22. Словники України on-line [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://lcorp.ulif.org.ua/dictua>.
23. ABBYY Lingvo. Electronic Dictionary [Electronic resource]. – Access: <http://www.lingvo.ua/ru>.